

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

Юрій Наталія Миколаївна

УДК 321:316.61-053.81

**ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО І УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ**

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних
систем та глобального розвитку

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Шелест Дмитро Сергійович,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри соціальних теорій

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Коваль Ігор Миколайович,
Одеський національний університет
ім. І.І.Мечникова, директор інституту
соціальних наук

доктор політичних наук, доцент
Головатий Микола Федорович,
Міжрегіональна академія управління
персоналом, віце-президент з науково-
дослідної роботи

Провідна установа: Київський національний університет ім. Тараса
Шевченка, кафедра політології, Міністерство освіти і науки України,
м. Київ

Захист відбудеться "20" грудня 2002 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 41.086.02 в Одеській національній
юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2,
ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської
національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса,
вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий "20" листопада 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Дудченко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обумовлена недостатньою науковою розробкою даної проблематики та завданнями, що набувають в українському суспільстві особливо важливого значення. До таких завдань слід віднести визначення ролі молоді як суб'єкта суспільно-політичних відносин. За останні 40 років проблема політичної соціалізації на Заході та з недавнього часу в Україні вийшла на одне з перших місць в ряду інших досліджень політики. Накопичений західними і вітчизняними спеціалістами досвід, фактичний матеріал і його інтерпретації заслуговують на уважний розгляд, насамперед тому, що в результаті політичної соціалізації складається мислення як політичних діячів різних рівнів, так і рядових громадян.

В західній політології поняття політичної соціалізації затвердилося уже в ХХ ст., в Україні до цього питання звернулися лише за часів її незалежності. За радянських часів соціальний портрет молодого покоління створили такі відомі соціологи як І.Кон, В.Лісовський, В.Шубкін. Завдяки дослідженням Н.Блинова, В.Волкова, Є.Ануфрієвої, А.Здравомислова, Ю.Зав'ялова сформувалися наукові підходи до вивчення молоді як особливої соціально-демографічної групи. Загальні проблеми соціалізації, сутність і зміст цього процесу знайшли своє відображення в роботах Л.Буєвої, В.Москаленко, Б.Паригіна, Д.Невірко, А.Мудрик, І.Бекешкіної. Особливий інтерес до молоді за часів незалежності України зумовлений тим, що молодь є активною групою суспільства, яка визначає зміст і характер сьогодишнього і подальшого розвитку української держави. Проблема політичної соціалізації в пострадянській Україні вивчали С.Макеєв, Є.Головаха, В.Пухляк. Політичну культуру молоді, вплив на процес соціалізації різноманітних чинників суспільства, що зазнає трансформації, досліджували М.Головатий, О.Яременко, В.Соколов, Ю.Цимбалістий. Питанням самовизначення молоді, її місцю в українському суспільстві, специфіці молодіжної субкультури приділили увагу І.Бекешкіна, Н.Победа, В.Рябіка, О.Валутін, Н.Паніна, Д.Шелест та ін. Зокрема ряд аспектів з приводу ціннісних орієнтацій молоді розглядали Е.Гансова, Ю.Оборотов, І.Попова, А.Ручка.

Проблеми молоді вивчаються науковцями в галузях медицини психології, права, соціології та політології. Сьогодні Україна є суспільством демократичного типу, в якому молоді люди отримали найважливіше право – право вибору власного життєвого шляху. Разом з тим, незважаючи на велику кількість напрямків і підходів, розробка проблеми соціалізації не тільки далека від вирішення, але все більше демонструє необхідність як переосмислення дослідженого, вивченого раніше, так і розгляду і відкриття нових рис і шляхів вивчення молоді. По-перше, потрібно по-новому розглянути проблему взаємовідносин різних поколінь, яка останнім часом значно ускладнилася. По-друге, проявилася криза традиційних інститутів соціалізації молоді – сім'ї,

освіти, які виявилися не в змозі адекватно відреагувати на процеси, що відбуваються в суспільстві сьогодні, виробити відповідну стратегію власного розвитку. В зв'язку з цим, потрібно розробити інноваційну державну молодіжну політику, метою якої було б формування політичного світогляду молодого громадянина.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії “Соціально-політичний та економічний розвиток України в аспекті світових інтеграційних процесів”, а також має безпосередній зв'язок з науково-дослідницькими роботами “Політико-правові основи етнодержавотворення в Україні” (№ держреєстрації 0100U001069), “Роль громадських і політичних об'єднань в етнонаціональних трансформаційних процесах в Україні” (№ держреєстрації 0100U001641).

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні сутності молоді як суб'єкта і об'єкта політики, а також аналізі специфіки політичної соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства, впливу на її формування засобів масової інформації, державної молодіжної політики, політичних партій та громадських організацій.

Реалізація вказаної мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- поглибити понятійно-термінологічний інструментарій з теми дослідження;
- проаналізувати основні концепції політичної соціалізації як теоретико-методологічних засад вивчення процесу становлення особистості;
- визначити статус молоді в політичному просторі українського суспільства, її роль як об'єкта і суб'єкта політичного впливу;
- виявити ціннісну структуру студентської молоді, місце в ній політичних цінностей і норм;
- з'ясувати ступінь впливу різних факторів на формування політичної свідомості і активності молоді;
- зробити аналіз та порівняти стан державної молодіжної політики та молодіжного руху в країнах розвинутої демократії та українському суспільстві.

Об'єктом дослідження є студентська молодь, яка знаходиться на стадії активного становлення політичних поглядів, коли отримані теоретичні знання випробовуються в конкретних життєвих ситуаціях. **Предметом** дослідження є політична соціалізація, як процес не лише засвоєння політичного досвіду, відносин, знань, але й перетворення їх в особистісні орієнтири, установки, внаслідок чого формується політична свідомість, позиція, зрілість – тобто певний рівень політичної культури сучасної молоді.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на використанні філософських, загальнонаукових методів, а саме широко використовуються методи системного і порівняльного підходу для аналізу шляхів і способів

формування політичної соціалізації молоді як на Заході, так і в Україні, у визначенні соціально-політичного становища молоді в умовах трансформації суспільства. При цьому були враховані різні напрямки дослідження політичної соціалізації (політологічний, психологічний, соціологічний). Структурно-функціональний підхід застосовувався з метою визначення функцій політичної соціалізації в умовах переходу суспільства від авторитарної до демократичної політичної системи. Інституціональний підхід використовувався для аналізу взаємодії процесу політичної соціалізації та політичної системи суспільства, де головну роль відіграють політичні інститути, політичні партії, громадські об'єднання. Нормативно-ціннісний підхід знайшов втілення у аналізі системи політичних цінностей, їх формуванні та ролі у процесі політичної соціалізації молодого покоління.

У значній мірі використовувалися *соціологічні методи*, зокрема метод контент-аналізу, за допомогою якого була вивчена, оброблена, систематизована періодика України і Росії 1990-2001р., на основі отриманих результатів виділені особливості суспільно-політичної діяльності молоді як в Україні, так і за рубежом.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлюється тим, що в рамках цілісного дослідження аналізується таке соціально-політичне явище як політична соціалізація молоді у політологічному зрізі і полягає в наступному:

- поглиблено точку зору на підходи до визначення політичної соціалізації, вивчені і проаналізовані західні і вітчизняні концепції політичної соціалізації;
- вперше з'ясовано особливості політичної соціалізації молоді в перехідних суспільствах;
- обґрунтовано роль молоді як суб'єкта і об'єкта політичної соціалізації;
- дістала подальшого дослідження ціннісна структура сучасної молоді, місце в ній політичних, зокрема демократичних цінностей;
- визначена роль сучасної інформаційної сфери в політичній соціалізації молоді;
- проаналізовані пріоритетні напрямки діяльності молоді в громадських об'єднаннях і політичних партіях;
- удосконалено компаративістський метод для кращого розуміння національної специфіки процесу соціалізації;
- подальшого розвитку дістали соціологічні методи у вивченні політичної соціалізації молоді;
- на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду проблем молодіжної політики, запропоновано нові напрямки і методи розвитку молодіжної політики в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення та висновки дисертації можуть бути використані у формуванні

сучасної державної молодіжної політики, спрямованої на становлення політичної, громадянської культури, активності, цілеспрямованої діяльності щодо розвитку громадянського суспільства і його інститутів; у роботі державних органів, зокрема обласних держадміністрацій, управлінь у справах сім'ї і молоді, громадських організацій. Зроблені висновки та рекомендації можуть бути використані в науково-дослідницькій роботі, у створенні підручників, в учбовому курсі "Соціологія молоді", сприяти розробці науково обгрунтованої програми політичного виховання, що є надзвичайно важливим в умовах трансформації українського суспільства. Результати дослідження можуть застосовуватися у розробці стратегії реформування політичного простору українського суспільства, організації і проведенні виборчих та інших кампаній, залученні молоді до виборчого процесу.

Апробація результатів дисертації здійснена у виступах на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях і симпозіумах, а також на засіданнях кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії, на 2-й та 3-й звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної юридичної академії.

Результати дисертаційного дослідження викладені у 11 наукових публікаціях, 6 з яких опубліковані у фахових виданнях відповідно до переліку, затвердженого ВАК України.

Структуру дисертації складають вступ, три розділи, які об'єднують 7 підрозділів, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 185 сторінок, з них список використаних джерел становить 20 сторінок (286 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Перший розділ "Концептуальні основи політичної соціалізації" складається з двох підрозділів.

В підрозділі 1.1 *«Основи сучасних зарубіжних та вітчизняних концепцій політичної соціалізації»* автор здійснює аналіз теоретичних та практичних розробок вітчизняних і зарубіжних вчених з теми дослідження, розглядає причини виникнення та розвиток спеціального напрямку в політичній теорії, виділення проблематики політичної соціалізації в самостійну область дослідження.

Різні наукові школи акцентували увагу на специфіці процесу політичної соціалізації, дослідження велися за багатьма напрямками, тому існує декілька трактувань процесу соціалізації. Класична теорія розглядає особистість як пасивний об'єкт впливу політичної системи (Д.Істон, Л.Коен, Р.Ліптон, Т.Парсонс). Друга версія розроблялася в рамках теорії конфлікту (М.Вебер, Г.Моска, У.Гуд), теорії плюралізму (Р.Даль, В.Харт) і теорії гегемонії. Її

підтримали Ю.Хабермас, Т.Лукман. Дослідженню безсвідомих мотивів політичної діяльності приділили увагу Е.Еріксон, Е.Фром, К.Юнг. Автор розглядає дві орієнтації політичної науки, які відіграли провідну роль у становленні сучасних уявлень про процес входження особистості у політику. Перша – це інституціональний аналіз політики, який схематично можна представити у вигляді моделі “підкорення” (Т.Гоббс Ж.-Ж.Руссо) та моделі “інтересу” (А.Сміт, Г.Спенсер). Друга – це біхевіористський підхід до політики, який привніс інтерес до людини в політиці, зарекомендував себе при вивченні електоральної поведінки, політичної участі та поведінки людини.

Проблема соціалізації знайшла відображення в дослідженнях радянських вчених. Вплив зовнішньополітичних умов та психологічних підвалин розглядали педагоги П.Каптеров, М.Горданський. Починаючи з 60-х р. XX ст. в суспільно-політичне життя, науку почали проникати елементи західних концепцій соціалізації, зокрема політичної соціалізації. Соціалізацію як процес входження індивіда в соціальне середовище і становлення особистості розглядали В.Паригін, І. Кон, Н.Андрєєнкова. В 80-90-ті роки дослідження доповнюються новими аспектами, розширюються рамки досліджень (Л.Ясна, Л.Буєва, В.Москаленко, А.Мудрик). Канали та механізми політичної пропаганди і агітації, їх результативність досліджували В.Байкова, Н.Блинов, В.Васильєв. Різні аспекти політичної соціалізації розглядали у Росії О.Шестопал, М.Лисенков, К.Гаджієв, О.Попов, Л.Зуєва, І. Лебєдев, Т.Самсонова, а в Україні – С.Макеєв, М.Лукашевич, А.Чердніченко, А.Бебик, А.Надточій.

В наш час розробляється нова концепція політичної соціалізації, в якій з одного боку соціально-політичне середовище впливає на індивіда, а з другого формується політична індивідуальність, що має вільний вибір і відповідає за прийняті рішення. Саме процес соціалізації забезпечує підтримання і відтворення соціальної і політичної сфери, тому слід враховувати як досвід країн з розвинутою демократією, які вже пройшли етап трансформації, так і специфіку громадсько-політичного життя в Україні.

В підрозділі 1.2 *“Політична соціалізація: поняття, сутність і типологія”* автор з’ясовує зміст загального поняття соціалізації та категорій, що визначають зміст цього поняття. Особлива увага приділяється визначенню дефініції “політична соціалізація”.

Наявність в особистості політичних знань, досвіду, культури допомагає їй, як політичному суб’єкту, ефективно виконувати політичні ролі і функції. Автор відзначає, що люди не народжуються з раніше придбаним політичним досвідом і культурою, а набувають його протягом усього свого життя. Формування, відтворення і розвиток політичної культури здійснюється через засвоєння та підтримку людьми її норм, зразків, стандартів поведінки, традицій. В сучасній політичній науці поняттям, яке розкриває зв’язки між людиною і політикою, є

поняття “політична соціалізація”.

Політична соціалізація є частиною політичної культури, політико-культурним процесом, який забезпечує збереження самого суспільства та політичної системи. Для одних авторів – це засвоєння “курсу громадянськості”, який викладається в школі, для других – політичне навчання, зокрема усвідомлення політичної системи суспільства і засвоєння її норм; для третіх – ставлення до влади та її представників. Автор вважає, що поняття політичної соціалізації ширше ніж політичне виховання, адже охоплює не лише цілеспрямований вплив на особистість панівної ідеології або політики чи стихійний вплив, а особисту політичну активність. Високо соціалізованого людиною можна вважати перш за все патріотично настроєного, відповідального громадянина держави, який має розвинену політичну свідомість, відповідний рівень політичної культури.

Дисертантом було визначено наступні рівні політичної соціалізації: на макросоціальному рівні суттєвий вплив на формування політичної свідомості та поведінки громадян справляють пануючі у суспільстві соціально-економічні стосунки, специфіка етнонаціонального та релігійно-конфесійного спілкування, характер політичної влади, зміст національної культури; на мезосоціальному рівні такими чинниками є становище певних соціально-класових, етнічних, професійних, територіальних, статево-вікових та інших великих соціальних груп у суспільстві, їх культурні традиції; на мікросоціальному рівні процес політичної соціалізації багато в чому залежить від родинних традицій, стосунків на роботі, специфіки неформального спілкування. Останнім часом, у зв’язку з розвитком тенденцій інтернаціоналізації та глобалізації, все більший вплив на процес політичної соціалізації здійснюють явища, що відбуваються на мегасоціальному рівні, – розвиток економічної кооперації, політична інтеграція, регіональні та глобальні конфлікти, кризи.

Особливий інтерес викликає процес входження особистості в політичне життя в суспільствах, що трансформуються і характеризуються розмитістю політичних норм і цінностей. Автор визначає політичну соціалізацію як такий процес розвитку, за допомогою якого люди набувають певних політичних орієнтацій і зразків поведінки, який дає можливість людині поступово стати не тільки особистістю, а й громадянином; не тільки об’єктом, але й суб’єктом політики.

Розділ II “Молодь як суб’єкт суспільно-політичних відносин” включає три підрозділи.

В підрозділі 2.1 “Особливості політичної соціалізації молоді” розглянуто специфіку молодіжної субкультури та її участь в політичних процесах держави. Останнім часом зріс особливий інтерес серед вітчизняних і зарубіжних дослідників до молодіжної проблематики, зокрема до питань молоді і політики. Молодь є такою групою суспільства, яка визначає зміст і характер майбутнього,

саме тому, що в силу свого об'єктивного стану концентрує в собі перспективні тенденції його розвитку.

Актуальність питання про ставлення молоді до політичної системи сучасного українського суспільства обумовлена якісними змінами, які відбулися в нашій державі і її політичній системі. По-перше, зміна кордонів і характеру геополітичного простору розширили усвідомлення індивідом свого місця і становища в соціумі. По-друге, відбулася зміна суспільного устрою, в першу чергу, перехід до ринкової економіки, від тоталітарної ідеологічної системи до демократичної. По-третє, зміна етнокультурного середовища і орієнтації на співробітництво з Заходом формують нову систему координат, критерії ставлення до політичних інститутів суспільства. Розглядаючи проблему соціалізації молоді, потрібно проаналізувати політичну участь молоді в різних суспільствах, яка має різні форми і проявляється на емоційному та інструментальному рівнях. На емоційному рівні політична участь характеризується, насамперед, певним інтересом суб'єкту участі до політичних процесів. Інструментальний рівень визначає іншу сторону політичної участі, яка пов'язана з активною діяльністю громадян.

Сьогодні відбувається процес формування активної життєвої позиції молоді, яка передбачає наявність переконань, ідеалів, для досягнення яких в людини формується воля, громадянська зрілість, високі морально-етичні якості. Цей процес в нашій країні ще не набув чіткості і послідовності. Молоді люди в умовах трансформації суспільства важко орієнтуються в розмаїтті економічних, соціальних і політичних подій та їх оцінці. Тому, за таких умов політична соціалізація, особливо молодого покоління, є ускладненою. Політична соціалізація визначається рівнем політичних знань, ставленням людини до влади. Процес становлення особистості проходить через взаємодію трьох сфер: діяльності, спілкування і самосвідомості. Суспільство по-різному обумовлює процес соціалізації різних соціальних груп, в тому числі і молоді. І якщо старше покоління в системі суспільних відносин почуває себе більш менш комфортно, то про молодь цього сказати не можна, адже у неї не має ні достатнього рівня освіти, ні навичок у сфері політики.

В підрозділі 2.2. *"Засвоєння молоддю політичних цінностей та норм"* автор звертає увагу на те, що політичні цінності мають великий вплив на політичний процес та виступають інтегративною основою для великих і малих соціальних груп. Періоди різких революційних перетворень супроводжуються істотними змінами в масовій свідомості, заміною ціннісних домінант. Ці процеси спонукають населення до скепсису, вносять сум'яття у формування мотивів, передусім у молоді. Політичні цінності є продуктом політичного досвіду в конкретній культурі, мають свої відмінності в різних суспільствах та відбивають сутність політичного життя певного суспільства, його конкретний спосіб життя, тому вони є відносними, а не абсолютними. Зміни суспільних

відносин супроводжуються ціннісною поляризацією політичної свідомості населення, загостренням протистояння і боротьби між прихильниками тих цінностей, що сформувалися в минулому і тими, що зароджуються сьогодні. Рівень політичної культури є показником прийняття і засвоєння демократичних цінностей. Вважається, що чим вищий рівень значимості в суспільній свідомості демократичних цінностей і свобод, тим вищим повинен бути рівень політичної активності, тим цивілізованішим повинен бути характер взаємодії громадян з владою. І навпаки, низька оцінка значимості демократичних прав і свобод викликає у значної частини населення апатію та віддалення від політичної сфери.

Враховуючи плюралізм і суперечності системи політичних цінностей у сучасному політичному житті України, можна виділити такі з них, що поділяються більшістю громадян країни. Це, насамперед, цінності загальнолюдського характеру: мир і злагода в суспільстві; чесна праця і добробут; соціальна справедливість, людська і національна гідність; права і свободи громадянина, соціальна і правова захищеність людини; громадянська відповідальність і законність, тобто світоглядні ідеали і моральні норми, які відображають досвід усього людства і є спільними для всіх людей.

На систему цінностей, що склалася в нашому суспільстві впливає також прагнення перенести в життя українського суспільства політичні цінності, які притаманні західному суспільству. Проте не завжди цінності, що склалися на основі політичної практики народів інших країн, є функціональними в українському суспільстві і сприймаються населенням. Тому необачне й некритичне переймання чужих політичних цінностей, намагання укорінити їх у культуру українського народу не є позитивним. Процес посткомуністичної трансформації має значний вплив на масову свідомість української молоді, зумовлює зрушення в їх системі цінностей. Невеликих змін зазнали традиційні цінності: сім'я, друзі, здоров'я, релігія. Одночасно молодь проявляє досить низьку здатність до суспільної самоорганізації, потенціал соціальної активності в суспільстві порівняно невеликий. Потрібно відмітити, що за період посткомуністичної трансформації частина української молоді прийняла головні демократичні цінності, але ніколи не розглядала їх як реальний інструмент вирішення суспільних проблем.

В підрозділі 2.3. *“Роль інформаційної сфери в поглибленні політичної соціалізації молоді України”* визначаються головні інститути політичної соціалізації та їх вплив на процес політичної соціалізації молоді, який має свою специфіку.

У демократичному суспільстві кожний окремий громадянин не тільки має право, але і повинен брати участь у суспільно-політичному житті країни. Рівень залучення у політичну діяльність оцінюється за такими критеріями: інтерес до політики; усвідомлення ступеня важливості політичних рішень; ступінь

інформованості про політичне життя; ступінь прямої участі в здійсненні політики. На основі джерела передачі політичної інформації потрібно виділити первинні і вторинні джерела політичної соціалізації. Первинні джерела виконують суспільно значимі функції і сприяють залученню широких верств населення до політики. Вторинні – конкретно-орієнтовані і націлені на передавання політичної інформації певній соціальній групі чи окремому індивіду. В процесі політичної соціалізації особлива роль належить соціальним інститутам, які здійснюють цілеспрямований вплив на формування політичної свідомості і поведінки громадян. Це: сім'я, школа, церква, засоби масової інформації, громадські об'єднання, політичні партії, державні органи, установи та інше.

Важливою проблемою політичної соціалізації перехідного суспільства є відсутність спадкоємності в передачі політичного досвіду. Моделі політичної поведінки, засвоєні попередніми поколіннями, не відповідають новим політичним реаліям, а нові формуються і засвоюються повільно. Тому в останні роки актуальною стала проблема політичної освіти: знайомство і засвоєння політичного досвіду інших країн, дослідження особливостей функціонування політичних систем, засобів впливу на них і реалізації власних і групових інтересів, адаптація зарубіжного досвіду до національних традицій. Як окремий напрямок політичної соціалізації виділяється політичне виховання, яке містить два компоненти: раціональний та емоційний.

Засоби масової інформації є одним з найважливіших факторів сучасної політичної соціалізації. Сучасні ЗМІ займають в свідомості людини велике місце і є значним соціалізуючим потенціалом суспільства, тому необхідно вимагати відповідальності у спеціалістів і відповідних інстанцій. Активно формуючи політичну культуру, засоби масової інформації мають певну специфіку впливу на молодь. Не завжди враховуються особливості молодіжної аудиторії, відмінності інтересів різних груп молоді, віковий, професійний, національний фактор, форма і методика подання інформаційного матеріалу. Молоде покоління потрібно навчати умінню сприймати інформацію, яка тепер перетворюється в соціалізуюче середовище.

Вивчення досвіду розвинутих західних країн, його адаптація до українських особливостей є необхідним для формування нової концепції політичної соціалізації, де одним з основних завдань буде упровадження в масову свідомість знань демократичних цінностей, правових, взаємоповажних відносин індивіда і влади.

Розділ III “Суспільно-політична діяльність молоді” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *“Становлення державної молодіжної політики як інноваційного інституту соціалізації молоді в зарубіжних країнах і в Україні”* особлива увага приділяється особливостям молодіжної політики різних держав.

Ускладнення життя, загострення багатьох соціально-економічних, політичних і духовних процесів, криза духовних ідеалів і орієнтацій громадян в країнах перехідного періоду посилили потребу в розробці і реалізації принципово нової державної молодіжної політики. Ефективність молодіжної політики залежить від того, чи будеться вона з урахуванням відповідної політичної системи суспільства.

Сьогодні відбувається значний розвиток молодіжної політики як такої соціальної політики держави стосовно підростаючого покоління, яка допоможе молоді активно включитися в доросле життя. В розвинутих країнах молодіжна політика частіше всього має трьохрівневу структуру та проводиться на державному (загальнонаціональному), регіональному і місцевому (муніципальному, районному) рівнях. Але сама молодь повинна брати участь в розробці молодіжної політики, яка є основою її існування; без реалізації на практиці цього фундаментального принципу вся молодіжна політика буде зведена нанівець.

В цілому в зарубіжних країнах накопичено суттєво інший, відмінний від нашого, досвід формування і реалізації молодіжної політики. Вирізняють, так звану неоконсервативну модель молодіжної політики (приклад США), коли держава найперше надає соціальну допомогу тим категоріям і групам молоді, що її потребують, і соціал-демократичну модель (політика більшості європейських країн), де держава практично бере на себе відповідальність за вирішення майже усіх проблем молоді. Характерною особливістю молодіжної політики в цих країнах є те, що така політика головним чином реалізується у трьох напрямках, а саме: держава, її органи займаються вирішенням актуальних проблем молоді у соціально-економічній, культурно-духовній сфері, у сфері молодіжного руху. Більшість розвинутих країн (Німеччина, Австрія, Фінляндія, Франція) продовжують розробляти, вдосконалювати специфічне ювенальне законодавство. У багатьох зарубіжних країнах молодіжна політика реалізується завдяки державним та регіональним молодіжним програмам, базується на створенні певних гарантій, умов для розвитку і самореалізації молоді.

В Україні, як відносно молодій незалежній державі, процес формування державної молодіжної політики знаходиться на початкових етапах. Враховуючи умови, які склалися сьогодні в нашому суспільстві, державну молодіжну політику потрібно визначати загальними процесами соціалізації молоді і пов'язувати з перспективами суспільного розвитку. Молоде покоління намагається проявити себе суб'єктом соціальної політики, стверджуючи, що без його участі неможливі кардинальні соціальні і політичні зміни в суспільстві. Важливо врахувати, що українська молодь, яка певний час перебувала в тоталітарній структурі, не готова до виконання цих завдань, що може привести до різних негативних наслідків, в тому числі і політичного екстремізму, який в свою чергу призводить до соціальної і політичної

напруженості в суспільстві.

У підрозділі 3.2. *“Участь молоді в діяльності громадських об'єднань і політичних партій”* було розглянуто роль політичних партій та громадських організацій у політичній соціалізації молодого покоління, участь молоді у їх діяльності.

Молодіжна самостійність і ініціатива, прагнення молоді до участі в житті суспільства і держави, до задоволення і реалізації власних потреб і інтересів ведуть до створення і функціонування громадських рухів, організацій, об'єднань. Вони виступають середовищем спілкування і взаємодії людей, де діють власні норми і правила, права і свободи, обов'язки і відповідальність. У сучасної молоді спостерігається дві протилежні тенденції: у частини молоді проявляється аполітизм, певне розчарування, відмова від боротьби за свої права і свободи. Одночасно розвивається тенденція до усвідомленої, рішучої боротьби молоді за свої права і інтереси, яка проходить певні стадії розвитку.

Так, в Західній Європі багаточисленими групами активістів молодіжних організацій було організовано багатотисячні кампанії протесту, демонстрації на захист миру, антиядерні, екологічні рухи, які стають джерелом соціально-структурних змін в суспільстві. В умовах розмитості орієнтирів українського суспільства не можуть розвиватися партії, які для молоді не створюють чіткого ідеологічного поля. Потрібно врахувати, що майже у всіх соціальних інститутах знизився індекс довіри, що підтверджують численні соціологічні опитування. Тут необхідно відмітити декілька причин: 1) в СРСР майже уся молодь пройшла через членство у комсомолі, прийняла ідеї перебудови, демократизації, але згодом життя для неї різко погіршилося. Розчарування змінилося повним незадоволенням, яке згодом перейшло на політичні і управлінські структури; 2) та молодь, яка подорослішала пізніше, сформувалася на ґрунті аполітизму, нігілізму, недовіри до законів, швидкого росту цін. Недовіра до державних служб була перенесена на неприйняття авторитету політичних партій, які ще не стали посередниками між громадянами і державою, в тому числі молоддю і державою; 3) відсутність лідерів, чие ім'я пов'язане з політичною програмою. Ті лідери, які є сьогодні на українській політичній арені, не ототожнюються у молоді з будь-якою партією.

Виділяться два головних шляхи вирішення об'єктивних проблем молоді: а) зусиллями самої держави, а саме патерналістська турбота про молодь, контроль її життєдіяльності (політика, яка проводиться в державах з тоталітарними режимами); б) зусиллями самої молоді, ініціюючи і підтримуючи діяльність молодіжних організацій, стимулюючи молодь до самостійного вирішення своїх проблем. Так чи інакше держава завжди зацікавлена в розвитку молодіжного руху, в тому, щоб молодіжні організації діяли відповідно Конституції України, чинного законодавства. Але надзвичайно важливим є включення широких верств молоді, молодіжних

організацій та об'єднань у здійснення державної молодіжної політики.

У **висновках** дисертації підбито основні підсумки дослідження, сформульовано практичні рекомендації щодо використання одержаних результатів.

Аналіз даних про стан сучасної політичної соціалізації молоді дозволяє зробити висновок про кризовий характер цього процесу як на рівні політичної системи, так і на рівні особистості. Проблема політичної соціалізації молоді стає все більш актуальною для України. Якщо старі політичні цінності виявилися зруйнованими, то нові демократичні цінності, а також особистісні ідентичності, поки що не сформовані. Нова ціннісна структура виглядає розмитою, суперечливою. Можна виділити два набори цінностей: перший включає свободу, рівність і індивідуальну автономію (в ранжуванні демократії вони займають перші місця), другий відносить до демократії такі цінності, як сильна держава, відповідальність і дотримання закону (етатистське уявлення про демократію).

На процес політичної соціалізації в стабільних суспільствах впливають такі традиційні інститути як сім'я, освіта і засоби масової інформації. Інститут сім'ї відігравав завжди роль соціалізуючого фактору, але ускладнення суспільного життя, розвиток форм і змісту соціалізації сприяли виникненню нового інституту соціалізації – системи освіти. Процеси соціалізації сьогодні доповнюються ще однією новою соціальною структурою і інноваційною формою соціальної діяльності – державною молодіжною політикою. Ці форми вимагають політичної волі і великих ресурсів для її здійснення, хоча в той же час вони гарантують позитивні результати діяльності молодіжної політики, без якої суспільство не в змозі існувати і розвиватися. Було виділено основні принципи, на яких повинна ґрунтуватися державна молодіжна політика, зазначивши, що відповідальність за її здійснення покладається на саму молодь через визнання і підтримку молодіжних груп, організацій, асоціацій.

Сьогодні Україна знаходиться на етапі трансформації суспільства і успішна соціалізація молодого покоління залежить від того, як держава побудує з ним свою роботу. Необхідно створити таку органічну систему, яка була б здатна забезпечити ефективний розвиток країни, суспільства, особистості в усіх сферах суспільного життя. Такою системою, на наш погляд, повинно бути громадянське суспільство, побудова якого для української держави є одним з основних завдань і повинна ґрунтуватися на реалізації активного інноваційного потенціалу молоді. Тут необхідно звернутися до політичної соціалізації, головним завданням якої є формування політично активної особистості через виконання основних принципів політичної соціалізації, найважливішими з яких є орієнтація на демократичну правову, самостійну державу; національне, патріотичне виховання молодого покоління, забезпечення умов для участі у політичному житті суспільства; створення умов

для розвитку міжнародних молодіжних контактів; цілеспрямоване формування молодого покоління української політичної еліти.

Розглядаючи процес політичної соціалізації, ми розуміємо її як процес, за допомогою якого людина залучається до певних політичних норм і цінностей, включає їх до свого внутрішнього світу, формує свою політичну свідомість і культуру, об'єктивно і суб'єктивно готується до політичної практики і здійснює її протягом усього свого життєвого циклу. Це процес формування демократично орієнтованої особистості, яка вмє відстоювати свої соціально-політичні інтереси і права, має розвинену політичну свідомість і високу політичну культуру, активно бере участь в політичному житті країни.

Список опублікованих праць з теми дисертації:

1. Юрій Н.М. Політична соціалізація: поняття, сутність і типологія // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 5. – С.276-279.
2. Юрій Н.М. Зміни політичної орієнтації сучасної молоді України // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 6-7. – С.286-288.
3. Юрій Н.М. Освіта і політичне виховання як важливі засади політичної соціалізації // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 2000. – Вип. 8. – С.98-101.
4. Юрій Н.М. Ціннісні орієнтації як невід'ємна частина політичної свідомості молоді в сучасній Україні // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 2000. – Вип. 9. – С. 249-252.
5. Юрій Н.М. Аналіз сучасних західних концепцій політичної соціалізації // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 2001. – Вип. 10-11. – С. 388-393.
6. Юрій Н.М. Громадська активність молоді як форма реалізації прав людини // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 2001. – Вип. 12. – С.306-310.
7. Юрій Н.М. Політична соціалізація молоді в умовах переходу до демократії // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених "Политика и политическая культура в условиях становления и развития общества". – Одесса, 1999. – С.109-110.
8. Юрій Н.М. Права людини в системі ціннісної свідомості української молоді // Погляди на перспективи гуманітарного розвитку: кризь призму української точки зору: Збірка творів з прав людини. Одеса: Юридична література, 1999. – С.91-93.
9. Юрій Н.М. Роль і місце молоді в формуванні демократичної політичної культури // Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання: Зб. наук. ст. – Одеса: ІСЦ, 2000. – Т.1. – С.168-172.

10. Юрій Н.М. Молодь в політичній системі сучасного суспільства // Громадянський патріотизм і проблеми викладання україністики у вузах Одещини: Матеріали науково-практичної конференції. Одеса: Астропринт, 2001. – С.136-139.

11. Юрій Н.М. Проблеми соціалізації старшокласників у сучасному суспільстві // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи: 36. наук. праць. – Одеса: "Юридична література", 2001. – С. 59-61.

Анотація

Юрій Н.М. Політична соціалізація молоді в умовах трансформації суспільства: порівняльний аналіз міжнародного і українського досвіду. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2002.

В роботі аналізуються основні теоретичні розробки з проблем політичної соціалізації молоді у країнах з перехідним суспільно-політичним устроєм. Досліджено вплив різних факторів, інститутів на процес політичної соціалізації у сучасних суспільствах. Розкривається роль політичної соціалізації у процесі становлення незалежної української держави, формування політичної системи.

Визначено роль сучасної інформаційної сфери в політичній соціалізації молоді; зміст і особливості засвоєння політичних цінностей молодим поколінням; проаналізовані пріоритетні напрямки діяльності молоді в громадських об'єднаннях і політичних партіях.

Ключові слова: політична соціалізація, молодь, політичні цінності та норми, соціальні інститути, державна молодіжна політика, політичні партії, громадські організації.

Аннотация

Юрий Н.Н. Политическая социализация молодежи в условиях трансформации общества: сравнительный анализ международного и украинского опыта. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2002.

В диссертационном исследовании на основе широкого круга международных и отечественных источников проводится комплексный анализ концепций политической социализации, ее сущности, типологии и функций, взаимосвязи с политической культурой. Политическая социализация – это необходимый и важный компонент каждого государства. Она должна

обеспечить функционирование политической системы при смене поколений, содействовать становлению гражданина, который умеет принимать решение по многим важным общественно-политическим вопросам. Автор считает, что это взаимосвязанный процесс между личностью и обществом.

В современных условиях в Украине процесс политической социализации находится на начальном этапе. В сложившейся ситуации необходимо учитывать как опыт стран с развитой демократией, которые уже прошли или завершают период трансформации, так и специфику социально-политической жизни в Украине.

Рассматривается специфика политической социализации молодежи в переходных обществах, а также причины возникновения интереса к молодежной субкультуре. Анализируется роль социокультурных, социально-психологических, экономических факторов, влияющих на процесс политической социализации. В работе проводится анализ политических ценностей современной молодежи, которые в каждом обществе имеют свои отличия. Каждые изменения в обществе порождают новые политические ценности и нормы, которые регулируют взаимоотношения классов, наций, политических партий и общественных организаций, деятельность государства. Автор отмечает, что чем выше значимость в общественном сознании демократических ценностей и свобод, тем выше уровень политической активности, характер взаимодействия граждан и власти, и наоборот, низкая оценка значимости демократических прав и свобод вызывает у молодежи апатию и отдаление от политической сферы. Были определены ценности, которые для молодых граждан Украины в системе политических ценностей, занимают важные места. Важно отметить, что хотя и демократические ценности были приняты современной молодежью, пока еще она не рассматривает их как реальный инструмент решения проблем государства или своих проблем.

Исследуется влияние на процесс политической социализации следующих социальных институтов: семьи, церкви, образования, средств массовой информации, а также общественных организаций, политических партий, государственных органов и организаций. Результатом работы всех этих институтов должна быть политическая грамотность, то есть умение самостоятельно ориентироваться в мире политики и успешно действовать в нем соответственно своей индивидуальности, рационально делать политический выбор. Тут надо выделить главное условие – умение пользоваться информационными потоками, умением воспринимать телевизионную, компьютерную информацию, так как без специального обучения у современного молодого человека может возникнуть множество проблем.

Переход украинского государства от тоталитаризма к демократии усилил потребность в разработке и реализации принципиально новой государственной

молодежной политики. Автор, рассматривая государственную молодежную политику ряда демократических государств, ООН по отношению к молодежной политике, отмечает, что она должна помочь молодым людям стать не только объектом государственной молодежной политики, но и ее субъектом. А участие молодежи в общественных организациях, политических партиях имеет большое значение в реализации государственной молодежной политики.

Все вышеперечисленные факторы должны сформировать такого молодого человека, который придет в политику уже независимым гражданином с собственными взглядами, установками.

Ключевые слова: политическая социализация, молодежь, политические ценности и нормы, социальные институты, государственная молодежная политика, политические партии, общественные организации.

Annotation

Uriy N.M. Political socialization of the youth under circumstances of transformation of the society: comparative analysis of the international and Ukrainian experience. – Manuscript.

The thesis stands for a degree of the candidate in political science, speciality 23.00.04 – political problems of international systems and global development. Odessa National Law Academy, Odessa, 2002.

The main theoretical elaborations in the field of political socialization of the youth in the countries with transitional social-political structure, are analyzed in the thesis. The influence of different factors and institutions on the process of political socialization in modern societies is considered in the work. These were offered some ways of solution of youth problems on the basis of western countries' experience and regard of specificity of Ukrainian state.

The role of modern information sphere, contents and particulars of adoption political values by young generation are defined in the work. The priorities of the youth activity in civil organizations and political parties are analyzed too.

Key words: political socialization, youth, political values and standards, social institutions, state youth policy, political parties, civil organizations.